

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 123 2002

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2003 och för recensioner 1 september 2003.

Från och med denna årgång av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-20-0

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

Skönhet men jämväl förnuft. Festskrift till Sverker Göransson. Redigerad av Anna Forssberg Malm, Mats Jansson, Niklas Schiöler. Symposion. Stockholm/Stehag 2001.

Ett skönt klingande Tegnécitat har satts som titel på den festskrift med vilken Sverker Göransson avtackas i anledning av passerande av 65-årsstreck och därmed pensionering från ett långvarigt fögderi vid litteraturvetenskapliga institutionen i Göteborg. Med inte mindre än 56 bidrag (av 58 skribenter) uppgår volymen till 660 sidor, inkluderande en tabula gratulatoria men utan en i dylika sammanhang sedvanlig bibliografi över det hyllade föremålets skrifter och, mer beklagligt med tanke på bokens omfattning, utan ett för läsaren vägledande personindex.

"Festskriften" – "vänboken", "studier tillägnade" eller hur definitionen nu lyder – har blivit en vanlig företelse i litteraturvetenskapliga kretsar. Det är emellertid inte någon oproblematiserad genre. Den styrs av förhållanden som att de medverkande utgör en till den hyllade vänligt sinnad skara vänner och kolleger, vilka av en nitisk redaktion vidtalats (eller själva erbjudit sig) att skriva något inom ramen för festföremålets specialområden, ett initialt föreliggande vilket som bekant inte alltid ger förväntade utan ofta tämligen disparta resultat. I konsekvens av sådana speciella tillkomstpremissor blir recensentens uppgift också en smula grannlaga, inte minst om skriften ifråga, som i det aktuella fallet, omspänner ett närmast ohanterligt antal uppsatser. Skall man inrikta sig på att fokusera endast vissa av bidragen, dem man anser vetenskapligt mest resultatrika och anslående, eller på att uppmärksamma samtliga för att därmed göra rättvisa åt verket som helhet? Att jag nedan väljer det senare alternativet beror på att festskriften till Sverker Göransson är en ovanligt ambitiöst upplagd och välkomponerad sådan. De medverkande har hämtats inte enbart från den egna (dock väl företrädda) institutionen utan också från andra institutioner och lärosäten samt från författarkretsar, vilket ger spännvidd åt infallsvinklarna. Boken är därtill perspektivrikt disponerad i sju olika avdelningar som avses spegla Göranssons egna intresse- och verksamhetsområden, samtidigt som de hålls samman av vissa återkommande namn och teman. Det tål att framhållas, att Göransson själv får svara för den mest påfallande enhetskapande linjen. Uppskattningen av, för att inte

säga tillgivenheten för honom går som en röd tråd genom hela skriften. Bli hans gärning inte, som i en av avdelningarna, direkt utvärderad, så apostroferas eller åberopas han så fort tillfälle ges i merparten av uppsatserna.

Rubriken till första avdelningen, "Föregångare och vägvisare", ter sig alltför pretentiös, eftersom i de två bidrag som placerats här endast en person, Erik Mesterton, är huvudfigur – i och för sig ingen dålig mentorsgestalt, därtill den som Göransson ju intimt samarbetat med i Riffaterre-orienterad analys av modernistisk lyrik, och det kan tilläggas att Mesterton och inte minst Riffaterre tillhör de i festskriften återkommande namnen. I det ena bidraget intervjuar Mats Jansson Mesterton på basis av ett brev som denne skrev 1929 och i vilket han beskriver och utvärderar de "sommarsamtal" som den franske filosofen och kulturkritikern Desjardin vid denna tid arrangerade i Pontigny och i vilka Mesterton själv (däremot varken likaså inbjudna Axel Hägerström och Victor Svanberg) deltog. Här omvittnas Mesterton såsom tidigt "exklusivt engagerad av det utländska" (s. 18) och därmed som självklar introduktör i Sverige 1931 av den lyriska modernism som står i centrum i en av volymens senare avdelningar. – I det andra bidraget, "Historien om en dikt", tillrättalägger Johan Öberg vad den inte minst i rysk kultur engagerade Mestertons möte i juli 1962 med poeten Anna Achmatova egentligen innebär, nämligen inte – såsom hon missuppfattade det – att han kom som sändebud direkt från Svenska Akademien och därmed som garanti för att hon det året skulle erhålla Nobelpriset. Den här (i svensk översättning) avtryckta sonett som Achmatova året därpå tillägnade Mesterton ger Jansson en – med hänvisning till ett av Göranssons favorituttryck – "rimlig tolkning" (s. 25).

Eftersom Göransson arbetat med modernistisk litteratur, får nio författare komma till tals i andra avdelningen, följdriktigt rubricerad "Den sköna konsten": Ragnar Thoursie, Göran Palm, Gunilla Witt och Pamela Jaskoviak genom egna dikter representerande olika genrer och former, Arne Sundgren, Magnus Hedlund och Erik Andersson genom egna kortprosatexter, de två senares relaterande sig till akademisk miljö och problematik, samt Björn Sandman och Tomas Tranströmer genom egna översättningar av utländska texter. Sandman bidrar med sin tolkning

av Ingeborg Bachmanns sköna dikt "Eine Art Verlust", och Tranströmer, också ett i festskriften återkommande namn, med sin tolkning av ett parti ur Walt Whitmans *Leaves of Grass*, därtill med den kommentar han skrev till dikten 1949, då han gick på Södra Latin i Stockholm och "fick ett AB+ för arbetet" (s. 38).

Under den likaså Tegnér-ekande rubriken "Der låg ett skimmer..." följer fem uppsatser som alltså vill betyga det "skimmer" som omvärt Sverkers liksom Gustav III:s dagar. Två av dem berör hans verksamhet som litteraturkritiker, men i "Första året på Handelstidningen" nämner Karl Erik Lagerlöf endast marginellt hur Göransson 1963 debuterade som recensent på *GHT* och invecklar sig huvudsakligen i en egen uppställning i efterhand med tidningens dåvarande huvudredaktör Harald Wigforss. – Ett fokuserat grepp på "Litteraturvetaren som recensent. Kritikern Sverker Göransson" tar där emot Tomas Forser, som argumenterar för att Göransson i sin preferens för värdering av det recenserade verkets egenart framstår som disciplin till den Staffan Björck som någon tid under 50-talet verkade som professor i Göteborg och där förmedlade samma lärdomar som i sitt magnum opus *Romanens formvärld*. Sina genomreflekterade synpunkter på Göranssons strategier som kritiker formulerar Forser bl. a. på detta sätt: "Hans stil är återhållsam, metaforerna sparsamt använda och den verbala utåtriktade frensin mindre än den analytiskt deskriptiva energin. Där finns en glanslöshet i Göranssons texter som inger förtroende och som förefaller att vara en vald utgångspunkt för verksamheten. Den pekar mot de diktverk som är kritikens uppdrag" (s. 93).

Thomas Olsson granskar Göransson som "den svenska 1700-talslitteraturens historiograf" (s. 119), detta under anknytning speciellt till hans avsnitt om Dalin och Kellgren i *Den svenska litteraturen*. Olsson menar att Göransson som litteraturhistorieteknare företar flera analyser av enskilda texter än som är vanligt, att dessa analyser är ovanligt skickligt integrerade i framställningen, ja att analysen ö. h. "är Sverker Göranssons kanske originellaste grepp" (s. 129) samt att "framhävandet av Kellgren som lyriker är originellt i litteraturhistorieskrivningen" (s. 127). Om man tycker att detta kanske är att ta i och att det nog hade krävts bättre förankring för sådan värdering genom koppling

också till annan samtida historiografisk litteratur än den här ensamt återopade David Perkins *Is Literary History Possible?*, så slår Olsson själv marken undan invändningarna genom att redan inledningsvis deklarerar: "jag är korrumperad som lärjunge". – Med utgångspunkt i ett tjugo år gammalt desperat brev till Göransson formar sig Mikael Löfgrens uppsats till en direkt kärleksförklaring till denne som handledare: "Mötet med honom är ett av mitt livs genomgripande", "Som en förälskad längtade jag efter de möten schemat kallade något annat" (s. 131). Men här levereras också en både roande och rörande presentation av ett flertal av dem som på 1970-talet undervisade eller forskarstuderade på Göteborgsinstitutionen och därvid skapade dess tydliga avundsvärd kreativa miljö: "vårt universitet var en kritisk-intellektuell offentlighet av närmast utopiska dimensioner" (s. 136).

Mer kritiskt distanserat utvärderar Stina Hansson Göransson som polemiker genom att granska de retoriska strategierna i den litteraturvetenskapliga debatt som pågick i några nummer av *TFL* 1987 och som utlöstes av Göranssons och Mestertons gemensamma skrift 1986, innehållande Riffaterre-influerade analyser av ett par Ekelöfdikter. Författarna hade i sin skrift intagit positionen av "bättre vetande" gentemot tidigare Ekelöfforskare, men det var inte av dem som Göransson tvingades till försvar i egen sak utan av den litteraturpedagogiskt inriktade Gunnar Hansson som – också enligt egen uppfattning "bättre vetande" – ansåg att Riffaterre representerade en redan övergiven ståndpunkt, att Göransson/Mestertons bagage således var både klen och föräldrat samt att det minsann därtill var han själv som redan ett kvartssekel tidigare kommit med det rätta svaret på frågan hur diktanalys borde bedrivas. Skickligt – men knappast smickrande för debattklimatet i svensk litteraturvetenskap – synar Hansson de retoriska turerna i denna rätt sorglustiga träta, där knappast Göransson men allra minst Hansson imponerar. Lärorik är hennes slutsats att en diskussion "i sak" endast kan föras om det råder konsensus mellan parterna, eljest blir det bara ofruktbar "polemik och positionering" (s. 117).

För följande avdelningar råder kronologisk disposition, varvid den fjärde, rubricerad "Ur historiens djup", innehåller dussintalet uppsatser som spänner från antiken till 1800-talets slut. I viss polemik mot Gerald F. Else, som menat att

den labdakitiska ätten går under genom sin "galenskap", kan Hans-Erik Johannesson med fräscha argument plädera för att Antigones förnuf-tigt försiktiga och passiviserat tysta syster Ismene fyller en viktig funktion i Sofokles drama, detta genom att hon väljer överlevnaden och därmed får representera det anonyma "lilla" livet i landet. – På antik mark rör sig också Monika Asztalos i en analys av Horatius' Ode I.4, på vilket hon prö-var Riffaterres begrepp – "en metod som Sverker Göransson framgångsrikt tillämpat" (!) (s. 149) – och därvid urskiljer hur "det korta livets an-genäma växlingar" är matrisen som turneras dik-ten igenom. – I en därpå följande uppsats rör sig Niklas Schiöler, något mer ofokuserat, från bar-ockdiktaren Carl Johan Lohman som "Dödens skrivbiträde" och Tomas Tranströmers av honom här framdragna trebetygsuppsats om denne dik-tare, via Bernt Olssons studier över förbindelser mellan barockpoesi och den svenska modernis-mens lyriska texter, till en dikt av Bruno K. Öijer från 1990, vars "uppstaplingsteknik av drastiska bilder" m. m. (s. 170) övertygande kopplas till vissa för barocken centrala bilder och stildrag.

Både Lars Lönnroth och Börje Räftegård har valt att skriva om Dalin – som man kan för-stå ett ämnesval som bör ses som en tribut till den Göransson som också skrivit just om Dalin. Lönnroth koncentrerar sig på Dalins insatser på det fornnordiska området och knyter hans be-handling av den fornnordiska mytologin i första hand till den numera bortglömde men en gång inflytelserike skotske författaren Andrew Michel Ramsays *Discours sur la mythologie*. – Räftegård tar ett annorlunda grepp genom att med detekti-viskt spårsinne reda ut problemen med två hand-skriftsfynd, ett ark i avskrift och ett onummerat ark, båda förekommande i den originalupplaga av *Then swänska Argus* som Göteborgskollegerna en gång lyckliggjorde honom själv med vid ett högtidligt tillfälle.

Ingmar Stenroth redogör för hur den dan-ske humanisten Christian Molbech, av danske kungen sänd till Sverige som spion, kom att skriva den första och bästa beskrivningen av Sverige från denna tid men, framför allt, att till-sammans med Hammarsköld författa vår första litteraturhistoria på svenska. Stenroth diskuterar Molbechs betydelse för Atterbom, Göthiska för-bundet och Tegnér, därtill de politiska implika-tioner som uppstod när den mäktige utrikesmi-nistern och kanslern för Lunds universitet Lars

von Engeström på Karl Johans befallning sökte stoppa Molbechs inflytande i Sverige, eftersom det danska perspektivet i dennes skrifter ansågs vara i strid med den svenska statsmaktens natio-nella intressen. Det är ett stycke fångslande his-toria i skärningspunkten mellan politisk histo-ria och litteraturhistoria som Stenroth serverar, men genom att han inte anger några referenser, försvåras bedömningen av hur hans resultat för-håller sig till tidigare forskning som behandlat i varje fall här aktualiserade litteraturhistoriska problem.

Om den i Göteborg slutligt verksamme Johan Anders Wadman såsom "efterslätrare men ändå föregångare" – till Bellman respektive till Karl Gerhard och 1900-talets varietévisor och ku-pletter – handlar Thomas Magnussons under-hållande uppsats som syftar till en äreräddning av denne versskrivare och vissångare "som hån-fulla preciöser snart nog skulle komma att kalla 'ungkarlspoet'" (s. 214). Magnusson sätter in Wadman i den samhällshistoriska kontexten av "det borgerliga 1800-talets bigotteri och snörpig-het" (s. 218) och citerar friskt från hans sinnliga eller dryckesprisande dikter, de senare också lad-dade av prästhat. – En sorts äreräddning även av Pehr Henrik Ling, eller i varje fall ett försök att lyfta fram honom ur glömskan, ägnar sig Dag Hedman åt i en mer konventionell och en smula omständig genomgång av hur "lingbilden" ge-nom åren skiftat i forskningen och litteraturhis-toriska översiktsverk. – Också Per Arne Tjäder har i sin uppsats om "den klassiska dramaturgins ståndaktighet" siktet inställt på en återerinran. Det gäller i hans fall bärande idéer i Hermann Hettners en gång så inflytelserika bok *Das mo-derne Drama* (1852) med dess anslutning till den aristoteliska doktrinen att det finns ett en gång för alla giltigt mönster för dramats form (en dessbättre, vill man tillägga, i stort sett övergi-ven ståndpunkt). Tjäder sätter ambitiöst in detta verk i kontexten av samtidens tyska estetiska diskussion med udd mot romantiken, men här hade man önskat referenser till den internatio-nella forskning som bedrivits just på dramatur-gins område.

Resterande tre bidrag i denna avdelning för-enas av att kvinnor står i centrum för intresset. Liksom Johannesson diskuterar Ingrid Elam en "syster", dock i överförd mening. I en läsning av Goethes sena roman *Valfrändskap* vill hon näm-ligen se Ottilia som en "Werthers syster", efter-

som det finns påfallande överensstämmelser mellan deras livsöde, men huvudfrågan för Elam blir vad som händer med romanengen när en ung man på detta sätt ersätts av en ung kvinna. Jo, svarar hon, romanen blir en familjeroman, utspelad inom hemmets fyra väggar, vilket föranleder henne att dra paralleller med Jane Austens romaner. I motsats till egocentrikern Werther, som i andras öde bara ser sitt eget återspeglas, likaså i motsats till övriga tre huvudpersoner i *Valfrändskap*, kan Ottilia, poängterar hon, bli en annan, en "modern" människa genom att övertygas om att hon måste förändras av andras öde.

Gunnar D. Hansson funderar å sin sida över olika anledningar till att Emilie Flygare-Carléns *Enslingen på Johanneskäret* från 1846 blivit "en lokal förträngning" i stället för den lokala stolthet den vore förtjänt av. Han företar en intressant tolkning av den förut i forskningen föga beaktade sägenomspunna historia, som smugglaren och fiskaren Carolus får berätta för "enslingen" Bernhards familj, en allegoriserad av enslingens öde, menar han. Men Hanssons själva slutpoäng blir, att romanen inte fått ortsbefolkningens godkännande på grund av den rivalitet som vid den tiden uppstått mellan fiskelägena Gravarne, "där Sverker Göransson är född", och Smögen, där Hansson bekänner sig vara född, samt, det mest fatala, att de två ortsnamnen har bytts ut i romanen. "Vem kan ta sådan prosa på allvar?" (s. 282).

Ett innovativt grepp tar Yvonne Leffler på Victoria Benedictssons prosaberättelse "Den bergtagna" från 1888, som hon vill undersöka för dess berättartekniska komplikationer i stället för, vilket upptagit tidigare forskare, för dess självbiografiska inslag. Hon visar hur Benedictsson "på ett raffinerat sätt arbetar med välkända myter, ekfraser och tabbläkande beskrivningar för att förstärka symboliken" (s. 284) och fäster därvid särskild vikt vid ett tidigare mindre uppmärksammat parti: den kvinnliga berättarens infogade beskrivning av sig själv i en lycklig pose, en hastig bild given distanserat "som en tavla". Detta självporträtt står i bjärt kontrast till bildhuggarens porträtt av henne i hans skulptur "Ödet", där hon framställs som ett passiviserat sexualobjekt med inåtvända anletsdrag. "Därmed skärper bilden i fragmentet berättelsens skildring av kvinnan som ett offer för en manligt konstruerad uppfattning om kvinnan och det kvinnliga" (s. 291). Övertygande drar Leffler slutsatsen att Benedictsson genom inpas-

sen av konstverk och tablåscener – ett interartiellt grepp, således – har kunnat gestalta sådant som inte ligger på ytan och att hon därmed var på väg mot "en mer komplex modernistisk-symbolistisk berättarkonst, där det inre jagets upplevelser fokuseras" (s. 294).

Följande två avdelningar, totalt 23 bidrag och 285 sidor, handlar enbart om 1900-talslitteraturen, i förordet motiverat med att festföremålet åt detta sekel har "ägnat betydande kraft både som litteraturhistorieskrivare och forskare" (s. 9). Av de tretton uppsatser som samlats under avdelningsrubriken "Lyrisk modernism" behandlar tre utländska författare. I "Några filologiska kommentarer kring Stefan Georges dikt 'Franken'" studerar Lars Lindwall – efter inledande reverenser för både festföremålet och förre Göteborgsprofessorn i litteraturhistoria Lennart Breitholtz – hur Georges osedvanliga språkinträsse och språkkompetens, utvecklade under täta utlandsresor, kommer till synes i dikten "Franken" (uttytt Frankernas land), som handlar om betydelsefulla kontakter med Frankrike och fransk poesi, samtidigt som den utgör en kritik av den egna tyska samtidskulturen. Dess avrundande fras i anmärkningsvärd språklig form – "Returnent Franc en France dulce terre" – kopplar Lindwall sinnrikt till språket i Rolandssången, "ett språk som utvecklats i ett karolingiskt rike där man inte var tysk eller fransk utan frank och tillhörig en gemensam europeisk kultur" (s. 309). – Under uppbåd av sentida Eliot-forskning, som han visar sig väl bevandrad i, ger sig Gunnar Arrias i kast med den gamla stridsfrågan vilken betydelse som skall läggas in i Eliots idéer om diktens "impersonality" och det objektiva korrelatet. Polemiserande mot Kjell Espmarks och "Stockholmsskolans" modernismforskning, där dikten "snöps" genom att göras till ett mål i sig, men i efterföljd till Peter Lutherssons åsikter i denna fråga, hävdar Arrias i stället att opersonlighetstematiken i Eliots kritik har "sina rötter i en komplicerad väv av personliga, psykologiska, religiösa och politisk-ideologiska motiv, och att det är där man finner dess egentliga drivkraft" (s. 338). – I "Poesi och politik. Det spanska inbördeskriget och poeterna" ger Anders Cullhed ett värdefullt bidrag till belysning av det internationella författarengagemanget i detta krig, "ett helt forskningsfält inom de senaste decenniernas litteraturvetenskap" (s. 343). Cullhed ställer mot

varann Paul Éluards av utopisk tillförsikt päglade dikt "La Victoire de Guernica", W.H. Audens civilisationskritiskt skeptiska "Spain" och César Vallejos profetiskt apokalyptiska "Niños del mundo", och han finner att "Spanien" hos i varje fall den tredje i grunden fungerar som "allegorins Spanien" som "måste återfinnas eller återuppfinnas, igen och igen[...]" (s. 357).

Den i avdelningen dominerande koncentrationen på svensk lyrisk modernism startar i två lundensiska bidrag om Vilhelm Ekelund. Per Erik Ljung diskuterar Ekelunds "sociologiska intresse", varmed åsyftas hans rapporter under Berlinvistelsen 1909 till ett par svenska tidningar, i synnerhet artikeln "Gatans konsert". Ljung finner den slående i sitt impressionistiska "måleri" av gatuscenerierna, vilket han fyndigt jämför med motsvarande hos både Baudelaire och Walter Benjamin. Berlin kom för Ekelund, hävdar Ljung, att spela rollen av "en explosiv, rörlig modernitet", som uppeggade "hans bildskapande fantasi" (s. 316). – I en Riffaterre-influerad läsning av Ekelunds dikt "Den gamla gården" diskuterar Louise Vinge denna initierat som "idylldikt", följer hur den är strukturerad efter den textgenererande matrisen "vårkvällsskymning blå och sval" samt spårar "en undertext" i Viktor Rydbergs "Tomten". Vinge konkluderar, att har man väl upptäckt att dikten hänvisar till ett annat litterärt verk, så "finner man att sammanställningen med det fördjupar betydelsen i dikten, understryker dess tema och förklarar dess stilistiska utformning" (s. 324).

Också Harry Martinson uppmärksammas i två bidrag, av vilka det ena, signerat Sven Arne Bergmann, erbjuder ännu en regelrätt semiotisk analys i Riffaterres tecken, här av Martinson-dikten "Hades och Euclides". Bergmann noterar vissa rytmisk-metriska och fonetiska drag, urskiljer "en hittills förbisedd Dante-text" (s. 36) som intertext och ser vidare – huvudpoängen – att det begrepp som utgör diktsens matris "är ett hypogram av stor, ja, vördnadsbjudande ålder – *det jordiska paradiset*" (s. 366). – Under den något sökta rubriken "Shit happens" granskar Jonas Ingvarsson, för att citera underrubiken, "Iscensättningen av posthumanistisk verklighet och cybernetisk amputation i Harry Martinsons *Aniara*". Med utgångspunkt i fjortonde sångens skildring av "kittlarna", som han i "ett högst anakronistiskt möte" relaterar till mediediskursteorikern Friedrich Kittler, vill Ingvarsson se

denna sekts närvaro i texten som "ett närmast provocerande upprop till en läsning av Martinsons epos med utgångspunkt i teknologiska och språkliga diskurser" (s. 380). Han polemiserar därvid inte utan framgång mot dem som läst *Aniara* som en renodlat teknikpessimistisk dystopi, men eftersom han skriver från ett posthumanistisk perspektiv, utvecklar han inte sina synpunkter fullt ut utan stannar i visst paradoxmakeri.

Med hjälp av den retoriska figuren prosopopeia och genom koppling av denna figur till genren dramatisk dialog studerar Mats Jansson ingående hur fakta och fiktion tvinnats samman i Sven Alfons' på dokumentariskt material grundade diktsvit *Winckelmanns död*. Samtidigt som han argumenterar väl för att en tolkning av diktsviten måste ta hänsyn till genreproblemet, går han vidare i frågan *vad* texten egentligen bär för mening och konstaterar, att genom valet av en 1700-talspersona har Alfons formulerat övertygelsen att en diktare är relaterad till en historisk tradition: "Genom att han på detta sätt identifierar sin egen arvslinje så utmejslar han samtidig en konstnärlig identitet" (s. 406). – Också Magnus Jansson koncentrerar sig på en enda dikt, eller rättare ett visst parti i Bengt Emil Johnsons diktsamling *Rötmånad*, och ser hur här korsas två poetiker: diktarens egen och Erik Lindegrens. Inledningsvis ges anslående exempel på spår i Johnsons dikt som kan ge anledning till slutsatsen att den är "möjlig att läsa som en kommentar till *Vinteroffer*" (s. 424), men Jansson tycks mig efterhand pressa materialet en smula för långt.

Mer översiktligt företar Inger Ring, som underrubriken till hennes uppsats lyder, "en vandring i Werner Aspenströms textvärld", detta i syfte att reflektera "kring Aspenström och dikten, livet och naturen". Det blir en vacker men tämligen oproblematiserad genomgång av diktställen hos Aspenström som i första hand visar honom som en platsens poet, och Ring avrundar med anknytning till en i Nina Burtons avhandling redan gjord reflexion: "Hos Aspenström är människan aldrig förmer än den omgivande natur i vilken hon inskrivs och ingår som del i en helhet" (s. 418). – Också en översiktlig men mer komplex reflekterande genomgång sker i Eva Liljas längre uppsats. Den bär rubriken "Diskussionen om den fria versen i tidskriften *Femtit* 1951–52 i ett modernismperspektiv", och här läggs under

lupp fem artiklar från denna tid – signerade Kjell Espmark, Bo Grandien, Lars Forssell, Göran Palm och Östen Sjöstrand – i vilka den unga femtitalsgenerationen på olika sätt tog ställning till fyrtyotalisternas fria vers. Lilja kommer fram till resultatet, att dessa nya poeter egentligen inte tog avstånd från metern, inte heller såg den principiella skillnaden mellan fri vers och metriskt oschematisk vers och alls inte kunde terminologien, ”vilket gjorde företeelserna svårgripbara”. Vidare finner hon att det var ”knitteltraditionen med Eliots vers som det centrala exemplet”, däremot inte Vilhelm Ekelunds versform, som appellerade till dem (s. 443 f.).

Även Tomas Tranströmer ägnas, liksom Ekelund och Martinson, två uppsatser som får avrunda avdelningen om ”lyrisk modernism”. I ”Notis från glömskans universitet” reflekterar Arne Melberg över förhållandet mellan historien och traditionen i Tranströmers prosadikt ”Madrigal”. Genom att företa utflykter – ”mina associationer vandrar” (s. 448) – till Nietzsche och Hölderlin anser han sig kunna läsa dikten som en beskrivning av historiens händelser som rytmiska temposkiften. Eftersom han i dekonstruktivistiskt nit samtidigt omedelbart desavouerar betydelsen av dessa associationer till världslitteraturen och proponerar att dikten likaväl i en allegoriserande läsning kan förstås psykologiskt eller filosofiskt eller poetologiskt eller över huvud ”utmärkt läsas utan litteratur, så att säga” (s. 451), så undrar man förstås vad som var meningen med det hela. – Ett resultatikare grepp tar Torsten Rönnerstrand om Tranströmers dikt ”Tystnad” (1994) och den problematik som allmänt (i efterföljd av Georg Steiners och Ihab Hassans böcker på området) förknippats med diktandet om tystnad. Rönnerstrand sammanställer ”Tystnad” med en tidigare dikt av Tranströmer, ”April och tystnad”, som skrevs före den stroke 1990 som utlöste poetens afasi. Han finner därvid att även om betydande likheter föreligger mellan dikterna, måste den senare dikten, alltså ”Tystnad”, ses som en vidareutveckling av tystnadstemat, eftersom här finns tydlig koppling till hur hjärnblödningen orsakade ofrivillig tystnad och dikten således ytterst handlar om hans eget förhållande till språket efter 1990, det inre mentala språk som alltjämt existerar på trots av förlusten av talförmågan.

I sjätte avdelningen, ”1900-talets prosa”, behandlar endast två uppsatser utländska förfat-

tare. Peter Luthersson argumenterar entusiastiskt för Kipling som ”en imperiefantast med mänskligt ansikte” (s. 471), detta genom att speciellt dröja vid romanen *Kim* som han ser som problematiserande etnisk samlevnad i Indien. Denna roman ”förtjänar att bli kanonisk” (s. 477), eftersom Kipling här lyckats gestalta hur imperieutopin kan förbindas med en besämd inställning till individens självsyn och identitet. Vad är *Kim*, understryker Luthersson, annat än människan som ”mötesplats” för skilda kulturer, ”en människa som i sig kan omfatta livets myllrande mångfald, brokighetens rikedom” (s. 482). – Att det alltjämt går att säga något innovativt om Virginia Woolfs i feministisk teoribildning kanoniserade och för ständiga nytolkningar utsatta berättelse *Ett eget rum* framgår i Lisbeth Larssons bidrag. I en klagörande läsning som tar fasta på ”avbrottets teknik” visar hon, hur denna teknik i texten faktiskt inte bara gör kvinnan utan också mannen till ”den andre”, vidare att här impliceras att den tjänst de båda könen kan göra varandra är att beskriva varandra för varandra samt att slutbilden av en ung man och en ung kvinna förenade i ett rum i en taxi ger en antydning om att det *delade* i stället för det egna rummet kan bli möjligt i framtiden.

Avdelningens övriga åtta uppsatser rör svenska författare och texter. Beata Agrell studerar hur Dan Andersson i två kortprosatexter turnerat samma laddade verklighetsstoff: ett kvinnomord som ägde rum i hans hemtrakt Sunnansjö sommarens 1913 och där mördaren aldrig blev gripen. Hon utreder sakkunnigt hur problemgestaltningen i de två berättelserna på olika sätt påverkar framställningssättet samt ser hur de, trots skiljaktiga grepp, i konsekvens av den ”begränsningens konst” som kortprosan tvingar till slutar med en appell till ”begrundande läsning, en läsning som *dröjer* i texten, men syftar bortom den” (s. 497). – Christer Ekholm intresserar sig för helt andra ”strategier” i en text som förvisso inte är kortprosa: Birger Sjöbergs 750 sidor långa *Kvartetten som sprängdes*. I polemik mot Fredrik Böök och andra anhängare av romanen som prisat dess komiska fantasi menar han, att det i stället är ”en o-rolig bok” eftersom han själv vid läsningen av den ”inte skrattar, eller ens drar på mungiporna, trots att Sjöbergs text så tydligt signalerar att och när det är dags” (s. 511). Ekholm spar inte på krutet i ambitionen att bevisa att det är ”något ’fel’ i själva mekaniken, i textens komiska

maskineri", att boken "är helt enkel alldeles för tjugitig för att vara kvick" (s. 513), att exempelvis kapitlet "Pastorn" blir ett paradexempel på "hur den misslyckade humorn" tar gestalt i romanen (s. 515) etc. etc. Ekholm slutar emellertid med att försöka vända det till att det är "den spruckna ambitionen" som, knuten direkt till Sjöbergs person, resulterar i en "komikens tragedi" som ändå gör romanen läsvärd. Åtminstone mig hade Ekholm övertygat bättre, om han begreppsligt definierat alla de disparata ord han använder utan åtskillnad – "komik", "skratt", "humor" "kvik" etc. – och därvid förankrat sig i den forskning som faktiskt bedrivits på dessa områden.

Riktigt forskningsmässigt uppdaterade förefaller inte heller Åke Hellstrand och Sven Strömquist vara i sin gemensamt författade uppsats med syfte att spåra "genesen" för Pär Lagerkvists berättelse "Far och jag" (av dem kallad "novell"). De aviserar inledningsvis att för att kunna ge en så fullständig bild som möjligt av förutsättningarna för tillkomsten "har vi förankrat den i Lagerkvists biografi, i hans möten med litteratur, måleri och film, i hans reaktioner på andra författares estetiska teorier, i hans egen teoribildning på det estetiska fältet och i hans litterära produktion" (s. 518). Av detta ståtliga program blir dock sedan föga, och vad som sägs sker utan annan anknytning till sentida Lagerkvistforskning än till Karahkas, i sig förträffliga, avhandling. Det hindrar inte att de kan göra intressanta påpekanden angående vissa stilistiska drag, exempelvis frekvent bruk av vad de kallar "temporala konnektorer" i berättelsens "narrativa fält" (s. 524). – Lagerkvist återkommer i Mikael van Reis' uppsats om *Dvärgen* som "nattens bok" eller "Lagerkvists nanografi". I en av de Man influerad läsning av "hur romanberättelsen avtäckar olika lager av allegoriskt berättande och hur begreppet allegori successivt förändras" (s. 533) iakttar han en oidipal konflikt i Dvärgens komplicerade relation till Fursten han beundrar och Furstinnan han föraktar, ser Dvärgens inledande självbeskrivning som en beskrivning av "en fallisk kropp", vilket blir "ytterst en allegori om tolkning och självkunskap" (s. 540), kopplar samman den oidipala konflikten med Hegels dialektiska tankefigur "herre-dräng" med dess dubbla maktrelationsidé och når därigenom fram till slutsatsen att romanen "är en Allegori om Läsning vars grundläggande tvetydighet eller

narraktighet består i att vi som läsare aldrig riktigt kan besluta oss för om Dvärgen, berättaren, skrivaren av denna mörka bok, är den han säger sig vara eller inte, om han är en obetydlig kropp eller historiens farligt förstörade huvud" (s. 543), d. v. s. att vi till sist inte vet vem som är herre och vem dräng. Det hela är värtaligt medryckande, men samtidigt också ganska tentativt utformat.

I "Lars Ahlin och den lyriska modernismen. Om tidsbetingad genreatraktion" rör sig Ingemar Algulin sakkunnigt över gränsen mellan lyrisk och episk modernism i en granskning av Ahlins 40-talsromaner. I dem finns inlagda, påpekar han, dikter skrivna "i en fri versform, men med stark kompressivitet och en betydande arsenal av normbrytande bildspråk" (s. 548), men framför allt fokuserar han prosaavsnitt i romanerna som präglas av motsvarande lyriska drag, speciellt när det gäller bildspråket. Efter att ha relaterat dessa partier exempelvis till metafor-koncentrationen i *mannen utan väg*, till "tidsbetingat genreattraherade metaforöverensstämmelser" i genitivkonstruktioner hos Birger Sjöberg och till modernismens benägenhet att i Selma Lagerlöfs efterföljd utbrista i o-invokationer kan Algulin konkludera, att Ahlin i sin prosa behärskar ett modernistiskt språk som i "den meta-poetiska och överhuvudtaget metakonstnärliga tematiken och dess bildflora" (s. 554) uppvisar påfallande likhet med samtidslyriken.

Över *Parabellum*, Olov Jonasons debutbok från 1948 – barndoms- och beredskapsskildringar – funderar Ivar Armini, och särskilt då över bokens kryptiska motto: "Denna bok är i stället för en annan". Han jämför med Hemingways ordknapphet, favorisering av våldsskildringar och allmänna "hårdkokhet" och finner, att medan dennes hjältar är besatta av kriget, och "förlusten" av detta således blir den största katastrofen för dem, så är det *bristen* på krig som förstör Jonasons huvudpersoner: de förloras i väntan på stormen som aldrig kommer. Följaktligen blir den riktiga boken om krig och kärlek heller aldrig skriven – därav mottot, enligt Armini, och därav också förhållandet att någon mer jonasonbok "inte kommit ut på snart 60 år" (s. 564). – En trots en förtidig död desto mer produktiv författare, Stig Dagerman, uppmärksammas i båda av denna avdelnings avslutande bidrag. Under rubriken "Naturlagar och mirakel" reflekterar Agneta Pleijel över hans sista prosaberättelse "Tusen år hos Gud", som var tänkt som

prolog till en roman om Almqvist i landsflykten. Berättelsen handlar ju om ett möte mellan Gud och Isaac Newton, där den senare häpen fått se de av honom bevisade naturlagarna upphävida, enligt honom inte ett under utan ett "brott", men där det för båda gemensamma blir sorgen över muren som rests mellan Skaparen och hans skapelse, Guds olycka att inte bli insläppt i sin egen värld. När denna katastrof elegant löses genom att de kommer överens om att byta "språk" – Newton inträder i undrens värld genom att han i sin likkista svävar upp i luften, medan Gud i kroppen av en drucken präst får vandra in i sin egen skapelse som en lidande människa – så vill Pleijel, och det är hennes grundtanke, se berättelsens problematik i ljuset av en stark inre konflikt hos Dagerman själv: "berättelsen är skriven av en författare som hyser ett förtvivalat hopp om att kunna underminera och kullkasta sin egen pessimism och vantro, och som vill tro på det under som det innebär att finna en mening som är stark nog att bära det egna livet" (s. 567). – Lotta Lotass vågar sig minsann på att polemisera mot Sverker Göransson i sin läsning av Erik Lindegrens dikt "Stenblick", en dikt till Dagermans minne i anledning av hans död för egen hand. Till skillnad mot Göransson, som i en Riffaterre-influerad analys av dikten menat att "livet liknar död" är matrisen, så hävdar hon med eftertryck att diktens sista strof i stället uttrycker "en förtröstan och en glädje inför de blommande vulkanerna och de solbelysta katastroferna" (s. 576). Och det är inte utan att man vill ge henne rätt efter att ha tagit del av hennes följande fruktbara jämförelse mellan Lindegrens författarskap och Dagermans romaner, där nedstigande i hopplöshet vanligen på likartat sätt följs av epifanisk uppenbarelse, av slutgiltigt "bejakande av seendet, av den öppnade blicken" (s. 583).

Sjunde och sista avdelningen har rubricerats "Litteraturkritiska variationer" och återkopplar därmed tematiskt till de bidrag som i en tidigare avdelning (mer eller mindre) handlade om Göransson som kritiker. Av de fem här publicerade uppsatserna behandlar två, skrivna av kvinnor, kvinnors sätt att hantera det kritiska uppdraget. Åsa Arping skriver rappt om Sophie von Knorrings i hennes egna romaner inbyggda "recensioner" av andra författare och verk men framför allt av de "Hrr Recensenter" som understår sig att ställa sig kritiska till hennes verk.

Arping demonstrerar insiktsfullt hur könssegrering styrde tidens litterära fält, hur man öppet ansåg att manliga och kvinnliga författare borde bedömas utifrån olika bedömningskriterier, ja hur detta var "samtidskritikens stora dilemma: utan kunskap om författarens kön står recensenten i det närmaste handfallen, berövad ett av sina viktigaste kritiska verktyg" (s. 588). De återkommande kritikdiskussionerna i Knorrings romaner, vare sig i förordet eller i själva romantexten, ser Arping som led i en författarinnans listiga lansering av sig själv och sitt författarskap, där hon också förtäckt kan förklara sina bevekelsegrunder och föregripa eventuell kritik. Härmed skrivs ett verk som *Cousinena* – som särskilt undersöks ur dessa aspekter – in i sin egen litterära samtid, konstaterar Arping. – I den andra uppsatsen, som handlar om Klara Johanson som "en riktig recensent", kompletterar Birgitta Ahlmo-Nilsson resultat som Ingrid Svensson redan kommit fram till i sin avhandling om samma kritiker, nämligen att hon inte ansetts vara en av de "riktigt stora" utan mer av en konstnär, vars "biografiska läsart och kärlek till den romantiska epoken flyter samman i hennes val av litterära valfränder", främst bland dem förstås Fredrika Bremer. Ahlmo-Nilsson konkluderar: "Hon var totalt ointresserad av att positionera sig på det litteraturkritiska fältet" (s. 630), och man undrar verkligen, vad detta innerst berodde på.

I "Mannen som försvann – den mångsidige Hellen Lindgren" går Birgitta Josefsson igenom hur denne idag bortglömde kritiker bedömts genom litteraturhistorien. Hon finner, att i hans egen samtid framträder "bilden av en på en gång ovanlig skarpsynt och mycket känslig person" (s. 608) och att han rentav enligt Ellen Key var den ditills ende svenska kritiker som uppskattade kvinnlig litteratur just för dess kvinnliga egenart i stället för att som andra bedöma den under jämförelse med manlig litteratur – ett sympatiskt drag vilket ju bl. a. kom Selma Lagerlöf till godo. – Inte heller särskilt ihågkommen idag är den finlandssvenske historikern och kritikern Henning Söderhjelm som Roger Holmström uppmärksammar i sitt bidrag betitlat "Henning Söderhjelm och hemmablindheten. En göteborgares syn på finlandssvensk diktning". Bosättande sig i Göteborg, sedan han av Torgny Segerstedt värvats att med professorslön tjänstgöra som litteraturredaktör vid *GHT*, skärptes med det geografiska avstän-

det Söderhjelmss krav på att den finlandssvenska litteraturen måste uppvisa samma kvalitativt höga nivå som de två litteraturer, den svenska och den finska, som den är interrelaterad till. ”I kraft av sitt bortaperspektiv lyckas han i flera centrala avseenden problematisera den svenska litteraturen i Finland”, konstaterar Holmström (s. 641). – Per Rydén får avsluta hela festskriften med en kärleksförklaring – för ovanlighetens skull i denna volym inte till Sverker Göransson utan till Staffan Björck, vars kritiska gärning i tidningen *Arbetet* under fem år av 1940-talet han ömsint synar. Han medger att Björck var ovanligt sträng mot böcker av Lagerkvist, Gullberg och Ferlin som kom ut vid denna tid och att han när det gällde den modernistiska poesin otåligt krävde mer av ”begriplighet”, detta innan han så småningom omorienterade sig ”på väg till ett bejakande” (s. 653). Rydén vill också framhålla att Björck var ”påfallande uthållig” i den kritiska verksamheten även om han, gissar Rydén, inte riktigt trivdes i den. Men – det för Rydén uppenbarligen mest angelägna att få fram om Björck: ”Han hör till de stränga. Han har sin linje. Han vågar och tar någon gång miste. Han kan ändra sig” (s. 655).

För att anknyta till denna litteraturkritiska final så kan man, som jag redan inledningsvis framhöll, inte kritiskt utvärdera en ”festskrift”, bestående av 56 bidrag av 58 olika personer, efter samma kriterier som gäller för en koherent framställning, genomförd av en eller ett par författare. Väljer man, som jag gjort, att försöka beakta alla för att därmed belysa helheten, blir det med nödvändighet mer fråga om löpande presentation av bidragen än om inträngande kritisk granskning. Men här finns, som förhoppningsvis framgått ovan, tillräckligt med uppsatser som erbjuder stimulerande läsning och som, i bästa fall, för vetenskapen en smula framåt för att man skall kunna gratulera Göteborgsinstitutionen – och Sverker Göransson – till ett aktningvärt arbete.

Ulla-Britta Lagerroth

Margherita Giordano Lokrantz, *Italien och Norden. Kulturförbindelser under ett sekel*. Carlsson Bokförlag. Stockholm 2001.

Margherita Giordano Lokrantz ägnar i *Italien och Norden* 350 sidor åt flera nordbors längtan till Italien – till Södern och kanske ofta, mer eller

mindre omedvetet, till den strävan efter en syntes av kristen vision och antik hedendom som ibland kallats klassicism – och åt en italiensares Skandinaviendrommar. I denna smakfullt utformade volym, som avslutas med en serie elegant återgivna illustrationer (och som gärna kunde ha försetts med ett personregister), har hon samlat tio studier/artiklar/föredrag från åren 1978–1997. Det har blivit en angenämt varierad bok som tar läsaren från Karl August Nicanders italienska diktning till Rombilder i den skandinaviska litteraturen mellan, grovt taget, 1960 och 1990, detta via uppsatser om Anne Charlotte Leffler i Neapel, om skandinavisten Solone Ambrosoli i Milano, och om Ibsens och Hamsuns och framför allt Selma Lagerlöfs Italienrelationer.

Men det handlar inte bara om variationer i tid och rum, utan också om växlande forskningsfält och metoder. De dryga 90 sidorna om Nicander – bokens längsta ’kapitel’ – är en textkritisk utgåva av de dikter han författade på italienska. Lefflerstudien skulle kunna kallas framför allt psykologisk-biografisk: det är en undersökning av hur den napolitanska miljö hon lärde känna mot 1880-talets slut går igen i hennes verk. I Ibsenuppsatsen driver MGL en tes om ett visst renässansporträtts möjliga betydelse för gestaltningen av Hedda Gabler, och Hamsunsidorna är främst en allmänpresentation av norrmanen och Italien. Översättaren-förmedlaren står i centrum när MGL berättar om Ambrosoli, och de fyra Lagerlöfbidragen handlar i första hand om författarinnans källor och arbetsmetod i några noveller och legender, men tar också upp vad som hänt med *Gösta Berlings saga* och *I Nasaret* på främst de italienska operascenerna. Den avslutande redogörelsen för Rombilder i den samtida nordiska vitterheten är snarast en kommenterad bibliografi som på cirka 30 sidor låter ett åttital författarnamn passera revy: de flesta är förstas skönlitteratörer, men även populärvetenskapare och konstnärer bereds plats, och det hela avrundas med ett litet avsnitt om ”Det religiösa Rom i skandinaviska verk”.

Av särskilt intresse tycks mig vara sidorna om Nicander och Ambrosoli, just därför att dessa personer är *minores*, vilkas status eller pondus i dag inte alls kan mäta sig med den ryktbarhet eller den prestige som tillkommer Hamsun, Ibsen och Lagerlöf, eller för den delen i någon mån även Leffler. MGL har en särskild anledning att syssla med Nicander: hon har tillägnat utgåvan